

ЗЛОДЮЖКА

Від решти ярмарків книжковий не відрізняється практично нічим — така сама тиснява в переходах між видавничими стендами, як між ятками; продавці, які на всі лади вихваляють свій товар («Роман сторіччя. Тільки у нас», «Відверто», «Всі дива світу», «Десять найбільших катастроф», «Життєписи визначних людей», «Сповідь політика», що з не меншою достовірністю могла би називатися «Сповіддю ката»); відвідувачі, які тупцюють на вході в передчутті причетності до чогось небуденного, і ті самі, тільки вже на виході — покупки, якими вони обвішані, судячи з їхнього пригнічено-доконаного, мов граматичний спосіб, вигляду, дають їм, здається, стільки ж утіхи, як мулові бесаги (поспитай — і вони не знайдуться згадати більше за одну назву, тоді як придбали їх із десяток, якщо не два); вкочують через службовий вхід штапелі, мов ящики з овочами та фруктами, вантажники; диркають, шукаючи можливості припаркуватися, мікроавтобуси успішніших видавництв, а представники не таких відомих самотужки, наче мурахи, плуганять свій товар, що

Його хоч і не багато, зате і папір важкий, і літери зі свинцю, яких на кожній сторінці — десять і більше сотень, тягнуть додолу, — спершу несуть досередини, перегодом, коли все закінчиться, назад.

На подвір'ї перед палацом, де відбувається ярмарок, отаборилися намети — зелені, сині, жовті, вони — пожива для письменників історичного жанру, що, не такий поширений, як іще недавно, має свою насиджену, мов болячка, нішу: гульк — і вже взяла в облогу орда град руський, а потім і козаки зчепилися з бусурманами; упоений розбурханою фантазією, що й у письмі мчить його, як ото кінь вершника, який не так кермує віжками, як за них тримається, такий чоловік, часто-густо поважний і премійований, геть забуває, що в тих наметах приторговують і його краснописанням, а досить комусь ненароком мрійника штурхнути (місця — мало, люду — густо), як йому здається, що то наскочив на нього песиголовець; і яке ж здивування, коли він раптом чує «Вибачте!» на свою адресу. Ось його друзяки, які впізнають і шанують його, — з ними облишмо його, який, відданий обраній тематиці, як чоловік жінці, що їх спарував руками священника сам Господь, не визнає ні мобільного телефона, ні жодної іншої новації, свіжішої за мушкет та гаківницю, хоч би його припікали залізом (у душі він, чоловік радше опасистий, ніж кремезний, зневажає свій час, що не нюхав ні пороху, ні тютюну). Хай покидає тлум, вагітний задумом, різновидом попередніх творінь, що всі на один штиб і де плутаються часи наступні з попередніми, так що

редакторові, чиє прізвище губиться в реквізитах, пріє чуб, так доводиться виривати з рук якогонебудь половця османський ятаган і переписувати цілі сцени, розводячи нападників, мов тих забіяк по кутках, кожного у свою добу, здираючи одні шати і нап'ялюючи інші, наче турботлива мати підгузники на свою малечу, вертаючи невмотивовано воскреслого назад у могилу й викреслюючи з діалогів слова, що ввійдуть в ужиток через два-три сторіччя по тому, як відбувається дія, — читачі, яких рідшає, наче війська після кожної виграної, як і програної, баталії, чогось іншого від свого кумира й не сподіваються, не зраджуючи ні його (таких дедалі менше), ні він їх, тож якщо хтось кине йому вслід «Цей давно неспроможний сказати що-небудь нове», він, не звиклий звертати увагу на недоброзичливців, яких за останні роки тільки побільшало і в авангарді яких теперішні критики — людя вбогі, худі й заздрісні, сказаного не слухає та й не почує: голова його — велетенський плац, заповнений стовпищами, що зчепилися не на життя, а на смерть.

Назовні виходить менше відвідувачів, ніж заходить, ніби їх справді перемолола пря, гігантська м'ясорубка — національне книговидання, його перипетії, мов чорторії, і сам палац, наче лабіринт чи й поготів той світ, де можна зустріти мерців чи, властиво, тих, кого мано за померлих чи принаймні хотілося б; фоліанти — наче цвинтарні плити з викарбуваними іменами небіжчиків. Ще не вийшовши з брами, щасливці побиваються з приводу здійснених покупок та їхньої кількості, почуваються вкрай розгубленими, гріючи себе

думкою, мов облудою, що підтримали рідну книжку, доторкнулися світла знань, проте гаманці порожні, зарплати низькі, діти їсти наввипередки репетують; «Мене їжте!» — їм у відповідь. А як починалося! Вишиванками, вільним часом, зробленими для такої okazji заощадженнями, що їх реальні витрати вкількакрат перевершили.

Організаторам ярмарку, які туляться під сходами на другий поверх, прагнуть більшого простору, виношуються не так плани, як фантазії про толоку, де торгівля, як на лондонській біржі, і відповідні прибутки. Вагітні революційними задумами про світ, в якому немає банків, а їхню функцію виконують бібліотеки з фоліантами, мов золотими злитками, вони змушені, ще не почався ярмарок, лічити майбутні збитки, скаржитися на хронічне, наче недуга, недофінансування, водночас оптимістично дивлячись у майбутнє, що кожного наступного разу таке саме, як попереднього, а копійки за оголошення, на яких вони підробляють, не покривають витрат на каву із коньяком, без яких світобудова дня, як бакінгемський палац без королеви.

Колишній мер, чоловік мудрий і вольовий, презентує «Мемуари», присвячені перебуванню на виборній посаді — надто короткому, дочасно обірваному несправедливим відстороненням; ті два з половиною року наболіли йому так, що заледве вистачило восьмиста сторінок, щоби звести порахунки з кривдниками; його свита — підлабузники, більшість із яких давно розбіглася, змушує засумніватися в його названих якостях. Хоч там як, а він заклав підвалини осучаснення,

сплутав карти місцевим спекулянтам, за що їхня кишенькова преса, мов павук неповороткого, хоч і кремезного жука, обплела його міцним павутинням дискредитації, з якого він так і не зміг виборсатися, кожним жестом, рухом, словом тільки погіршивши становище. Ажіотажу навколо нього немає, хоч як підлабузники й намагаються такий зімітувати: реформатор, він опинився наодинці з розбитим коритом далекосяжних прожектів, плоди від яких пожали, мов отаву на луці, суперники, заручившись підтримкою громади, одного разу вилаяної ним спересердя отарою баранів. Наче не він, а вони, його суперники, модернізували водогін, навели лад у господарці — вони, на яких він не шкодує у своїх спогадах міцних епітетів, що ними завдячує місцевому гострослову, який за невеличкий гонорар наповнив опус такою потрібною, наче кисень, образністю, мов безживне тіло кров'ю життя, убезпечивши себе неназиванням свого прізвища — ні в самому кінці, ні в жодному іншому місці. Навчений стусанами, що їх ущедрювали його сповнені гуманістичних порухів, які тільки панують на наших теренах, жодного разу так і не знайдені зловмисники, в'їдливець воліє надавати перевагу анонімній скромності над славою і марнославством, проте, скоро починає діяти «березова на бруньках», на яку тринькає заробіток, сам усе й вибовкує, — мов те барило, що його не годні втримати обручі.

А людські потоки течуть, пульсують в один бік і в інший, звивинами сходів, наче судин, зигзагами переходів, мов головоломки, і змій-

ками щербатої плитки, зробленої під містом, якою вимощено подвір'я — як оте «панта реї», з давньогрецької наново перетлумачене: видавництво, в якому воно побачило світ, спеціалізується на філософській літературі, його клієнти — студенти філфаків, яких за п'ять років протирання штанів начиняють мудростями, світоглядними системами й афоризмами, мов господиня, в якої втрюх винаймають кімнатчину, гуску — поживну й смачну, аж бідолахам слинка збігається від бенкету у вітальні, як за панських часів, куди їм зась (за окрему плату господиня сервірує їм флячки), тоді як від вивчених альф та омег жодного хосену, хіба — як заведено казати в колах не таких претензійних, в яких доводиться обертатись і їм, що потребують одягу й харчу, — менінгіт, а ще, звісно, непевні ідеї. Глипають на ті книжки — багато вкладеної праці, показна оправа, коштовна поліграфія: так ото спраглий, не маючи чим зачерпнути, зазирає в криницю, де вода віддзеркалює небо.

Дикторка повідомляє про поточні презентації, автограф-сесії, засідання дискусійного клубу, де місцеві джентльмени незрідка доводять свої погляди до відома опонентів навкулачки. Гучномовці поширюють звук у найвіддаленіші куточки: найвиразніше чути в туалеті, куди вилаштувалася черга — довша, ніж до видавничих викладок. За палацом, на витолоченому майдані, команда письменників стала проти партії читачів, роззяви взяли імпровізоване футбольне поле у щільне кільце — годі пропхатися, але й нема особливо на що дивитися; суддя, директор

нічого не вартого видавництва, свище, треба чи ні, привертаючи до себе увагу (на футболці, в яку одягнений, спереду і ззаду великими літерами вибито назву його нікому не відомого видавництва); він би й радий у сподіванні на майбутню співпрацю присудити авторам перемогу, одначе ті аж зі шкіри пнуться, щоб не дати йому підстав.

Доки триває цей величний у своїй жалюгідності чемпіонат, на внутрішній терасі зібралась інтелектуальніша публіка (є й така) і вправляється в парадоксальних формулюваннях, їдких і гострих оцінках літературного процесу, сумніваючись у його наявності і вмовкаючи з появою товстуна — найавторитетнішого з-поміж них, бо, по-перше, він на голову вищий від решти присутніх, а по-друге, тримає в зубах грубезну сигару, порівняно з якою їхні голуazi — нікчемні прутики. Як і всі попередні рази, товстун висловлюється про те, що нічого гідного уваги йому не трапилося і на шедевр, який принесе світове визнання, доведеться чекати, мабуть, сто років, а людина — не черепаха, аби дозволити собі таку розкіш, «тому, панове, не залишається нічого іншого, як позбутися наївності».

Давно вже позбулася наївності президент — створена нею найдемократичніша з усіх можливих країна книжок і літер має територію та герб, густотою може позмагатися з найзаселенішими куточками, герб — равлик, в якого на карку — книжка. Енергії їй не позичати, а її IQ на кілька порядків потужніше, ніж у владних ледащ, які, скоро початок дійства, лізуть грітися, мов

легуани на сонце, у промінні її слави й теплі студійних прожекторів, не шкодуючи безсоромних запевнювань та обіцянок — у сприянні і патронатові. Слухаючи їхнє базікання, мужня жінка насилу тамує сльози — у президента також емоції.

Хоча чимало видавництв відмовилися від участі в ярмарку, програма розростається, пропозиція починає перевищувати попит, закони ринку опиняються під загрозою — годі відвідати три десятки акцій, що відбуваються в один час, а вибирати одну в нас іще не звикли. Надмір формує новий тип слухача, який кочує від заходу до заходу, затримуючись скрізь потроху і ненадовго, в результаті чого в його мізках вінегрет, називаний всебічним враженням; декотрим кортить з'ясувати, як їхній автор-кумир, до якого ледве встигли в Порохову вежу, виступає о цій самій годині у студентському клубі центрального університету, й ось вони трюхикають туди — там його, звісно, немає, дарма що в програмі, яку бідолахи витягають, аби переконатися, що їм не примарилося, його зазначено поряд з іншими учасниками, та й на плакаті біля входу теж.

Хоча бал правлять вітчизняні письменники, для яких ярмарок — можливість потусуватися, найцінніші експонати — V.I.P.-гості, запрошені щоразу з інших країв і континентів; довкола них, мов метелики, яких, утім, о цій порі року не так уже й рясно, крутяться журналістки місцевих видань, беручи інтерв'ю і демонструючи при тій нагоді свої сукні та інші принади. V.I.P.-гості щасливі, в них удома з ними так не панькаються, аби не сказати, що часто-густо їх там просто не

знають. Ця обставина, а також глибина декольте співрозмовниці, яка ставить їм запитання, на які вони намагаються дати щирі й дотепні відповіді, залишає в них приємне враження про місто і — гай-гай! — країну, з найвідомішим видавництвом якої вони щойно уклали угоду на переклад своїх творів.

Та що там! Ярмарок — не просто собі країна, а справжня імперія, яка, попри згадані територію, що її розповзання вшир гальмують межі сусідніх держав-будинків та їхніх подвір'їв, схованих від людського ока торсами, з яких тиньк відлущується чималими кавалками, та герб, президента (імперія — взірець демократії), та ще й ерудованого, наче монархи в добу Просвітництва, що в сучасних обставинах напрочуд рідкісна чеснота, адже не секрет, що очільники держав, вершители людських доль і цілих континентів не дружать ні з географією, ні з літературою, не орієнтуючись навіть у власних опусах, скомпонованих (данина віянням) кишеньковими писаками, — тож попри все або якраз тому книжкова імперія має добре організоване військо найманців-волонтерів, які якщо і вбивають, то ввічливістю й готовністю допомогти, понадто є в чому: багато відвідувачів — приїжджі, безпорадні в місцевому часі і просторі, але й тутешні, як їх полюбляють називати деякі періодичні видання, не в змозі розібратись у програмі, що давно вже перетворилася на заплутаний ребус унікального, присвяченого літературі в усіх її вимірах утворення, що з'являється щороку о тій самій порі незмінно на кілька днів, після чого знову зникає.

Найбучніша подія — урочистості в оперному театрі з нагоди відкриття ярмарку, яку ті, хто туди не потрапив, називають не інакше, як клоунадою. На відміну від цієї, найважливіша подія ярмарку відбувається тихо, майже потаємно, наче зібрання вишуканого товариства, скромного, несхильного до публічних самохизувань клубу, в кожному разі — без тріску, за зачиненими дверима і нагадує ритуал, в якому беруть участь кілька десятків експертів, особисто запрошених президентом, наче скликаних цісарем зборів (в Україні ніколи не було своєї монархії), більшість із яких не читає книжок, що частина скептиків вважає неприпустимим, частина — запорукою неупередженості. З різних боків підступають вони до нескінченно довгого столу, що насправді складається з десятка приставлених один до одного менших столів: ось піднесуть келихи, вкусять канапки — і почнеться святкова трапеза. Вони б і раді вкусити, от тільки на столі — книжки, а книжку — як її вкусиш? Хіба в переносному значенні, до якого вони байдужі, як і до розкладених перед ними видань, з-поміж яких повинні обрати найкращі. Тож і сновигають наші достойники в пошуках вартих вшанування свіжодруків — із гарним оформленням, кольоровими ілюстраціями, бездоганними палітурками, в яких клей пахне, а не смердить, грубесних та ошатних, поміж яких книжки менші, не кажучи про крихітні збірки поезій, губляться, як перлинки в морі, не маючи жодних шансів бути знайденими, поміченими; зрідка впаде в око знайоме прізвище — такому виданню вже пощастило: воно потрапить у

короткий перелік, відтак — на наступний поверх, де засідає інше журі — у вулччо-прискіпливішому складі. Зовсім рідко автори домовляються з експертами заздалегідь або й самі виступають у такій якості.

Залишмо їх, не заглядаймо їм через плече, не заважаймо їхній надважливій місії, заняттю, священнодійству. Покиньмо тихенько приміщення, палац, ярмаркове подвір'я; відволічимося і роззирнімося — іде поет. Щойно він покинув забігайлівку, здригнувшись, коли позаду затраснулися двері, дарма що він їх притримував. Від ляскоту слова в його голові, в якій, наче з урядовою резиденцією, прямий зв'язок із серцем, спурхнули врізнобіч, мов горобці з дротів-рядків майже готового вірша. Всередині, де і найсонячнішої пори панують півсутінки, він заправлявся, як автомобіль на станції пальним. Це обійшлося йому в сорок гривень — навіть у такому кишлі, де в фірмові пляшки доливають випивку сумнівного ґатунку, ціни пощипують. Щоразу, як пише вірш, йому здається, наче чинить крадіжку — в того невидимого, всесущного, який йому ще й потурає. Алкоголь таке його відчуття лише посилює, спричинюючи характерні невпевненість ходи й озирання, мовби боїться бути впізнаним — йому мариться, як на нього показують, кричать: «Ось скрадається злодій — тримайте!», а вже наступної хвилі його заарештовують. Звинувачення висунуто за кількома статтями — парадоксальні образи, вдалі формулювання, несподівані метафори, з яких, мов з маленьких проступків великий злочин, виростає найобтяжливіший параграф — візіонерство.

На вилозі його поношеного пальта ксива з равликом-гербом і кілька великих літер, що могли би бути його прізвищем, але фіксують статус — ГІСТЬ. Він отримав її, вистоявши довжелезну чергу, як колись у дитинстві по масло, згодом — до залізничних квиткових кас; його довго шукали то в одному, то в другому, то в третьому списку, врешті додали на останній сторінці, де закінчувався видрук і стояло кульковими ручками кілька імен, і внесли в комп'ютер: оскільки так повторюється щоразу, він уже звик. Моментами йому здається, що на ксиві написано не ГІСТЬ, а ЗЛОДЮЖКА, від чого він знічується, бубонить вибачення, хоча ні він нікого, ні хто-небудь його не потурбував. Він бере до рук різні видання; зайнявши місце перед стендом того чи того видавництва так, щоб якнайменше заважати, але й не бути запідозреним у спробі крадіжки — щороку видавці не дораховуються десятків привезених із собою примірників, він поринає, наче у транс, у написане — ні, у світи, до яких букви, слова, речення — чарівні відмички, дієві заклинання. Отак учитуючись, захоплюючись, сумніваючись, натрапляє він на рядки, що видаються до щему знайомими і вкидають то в холод, то в піт; перечитує, наче всотує, їх раз, удруге, втретє, знаходить зміст і впізнає не лише назву, а й свої ім'я та прізвище. Його руки тремтять, очі бігають туди-сюди, він довго бореться з власними недорікуватістю та сором'язливістю, заки наважується підвести погляд: він — перед стендом видавництва навчальної та художньої літератури, яких лише на цьому поверсі кілька десятків, таких однотипних й одночасно різних.

Що відбувалося далі, він пам'ятає тільки приблизно і не візьметься ручитися ні за послідовність подій, ні за зміст реплік — ні сказаних ним самим, ні тих, якими його шмагали, мов канчуками. Здається, він таки заговорив першим — незвичне, як на його вдачу, зухвальство. Якщо не помиляється (а все було начебто саме так), він похвалив книжку, відтак зізнався, що автор і йому приємно стріти себе в товаристві відоміших, ніж його нікчемна персона, поетів; далі, напевно, запала мовчанка, протягом якої збирався з духом, як чинив завжди, коли передбачалося спілкування не з тим усюдисущим, який підкидав йому, мовби дражнячись у котика-мишку, діаманти, що їх йому й ставитимуть на карб, а з представниками роду людського — за різних okazji і приводів; не зміг би сказати достеменно, чи словосполучення «авторський примірник», що довго бринітиме йому опісля, було промовлено ним уголос, — міг би заприсягнутися, що про гонорар ні натяком, ні тим паче словом не згадував, сприйнявши появу своїх віршів як диво, про яке охоче розводяться, а воно ніколи не стається.

Що відбувалося потім, діялося швидко і невідворотно, як розплата за яблуко — те спокусливе, насичене солоддю і кислінкою, що росте в біблійному та ще в саду дитинства: його відтісняли далі і далі від стенду, підвищуючи голос, — й ось уже на нього показували-кричали «Злодюжка!», «Багато вас таких тут вештається!» й «Управи на вас немає!», а він відступав, задихався, тікав — ось зараз його схоплять і розіпнуть. Було то третього, передостаннього ярмаркового

дня — найлюднішого. Йому, який буквально згорав із сорому, здавалося, що прославився на всьє місто і півкраїни, тоді як видавець, пообурювавшись хвилину-другу і зрозумівши, що нероба, який зазіхнув на його без того незначні прибутки, зник і не вернеться, дав відбій, — і вже за хвилину епізод канув у небуття, як піщинка в море.